

1

הסוכה בבית המקדש והשיבה בה

מבוא

- א. פטור הכהנים מלישב בסוכה במקדש ללא נשותיהם
- ב. "תשבו כעין תדורר"
1. אוכל, ישן ולומד בסוכה
2. הסעודות שחייבים לאכול בסוכה
3. פטור שומרים מסוכה
4. איש ואשתו בסוכה
5. פטור עבדים, הולכי דרכים ומצטער מסוכה
- ג. פטור הכהנים מסוכה
- ד. אכילה ולינה בסוכה שבמקדש
- ה. בניית סוכה בהר הבית

מבוא

בספר נחמיה (ח, טז) נאמר:

ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם, ובחצרות בית האלקים, וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים.¹

בגגות ובחצרות היו הסוכות הפרטיות, הסוכות בחצרות בית האלקים היו מיועדות לעובדים במקדש,² והסוכות ברחוב שער המים וברחוב שער אפרים היו לעולי הרגלים.³ האם ומתי חייבים העובדים במקדש בסוכה?

1. הפסוק משמש מקור לבניית סוכות בבתי הכנסת. ראה: שר"ת הגאונים סימן שט, מופיע גם באוצר הגאונים לסוכה כח ע"ב, בשם רב האי גאון ורב נטרונאי גאון. לפיהם יעודה של סוכת בית הכנסת היא לעוברי הדרכים, אך לא לגרים במקום. בתשובה אחרת טען רב נטרונאי גאון, שהפסוק מדבר על סוכה לעולי רגלים, ולא לעוברי דרכים: "אספמיא נעשית ירושלים שעולין לה לרגל?" ראה עוד: שבלי הלקט, סדר חג הסוכות, סימן שמז; הרב אברהם ב"ר נתן הירחי, ספר המנהיג, הלכות סוכה, סימן ה. על בניית סוכות בחצר בית כנסת, ראה: הרב שאול חנה קוק, עיונים ומחקרים, ב, עמ' 31-32; הרב יוסף שמואליאן, אור תורה (תשרי, תשמ"ט), עמ' כו-כח.

2. בירושלמי פסחים א, א, נאמר שהיו חצרות מיוחדות בירושלים שבהן אכלו קרבן תודה. הירושלמי דן בשאלה אם צריך לבדוק חמץ בחצרות אלו. הרוקה, סימן ריט, כותב שחצרות בית האלקים האמורות בפסוק בנחמיה אלו הן החצרות שהיו אוכלים בהן קודשים קלים, ולכן נקראו "חצרות בית האלקים". ראה עוד: הרב יששכר תמר, עלי תמר לסוכה, עמ' קנג, עלי תמר לפסחים, עמ' קצט-ר, עלי תמר לחגיגה, עמ' רסו; הרב מרדכי פוגלמן, "הסוכה שבמקדש", שר"ת בית מרדכי, ירושלים,

א. פטור הכהנים מלישב בסוכה במקדש ללא נשותיהם

בגמרא בערכין (ג ע"ב) מובאת ברייתא:

הכל חייבין בסוכה, כהנים לויים וישראלים. פשיטא! אי הני לא מחייבי – מאן מחייבי? כהנים איצטריכא ליה, סד"א הואיל וכתוב (ויקרא כג, מב) "בסכות תשבון", ואמר מר: תשבו שבעת ימים – כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו אף סוכה איש ואשתו, והני כהנים הואיל ובני עבודה נינהו לא ליחייבו; קא משמע לן: נהי דפטירי בשעת עבודה, בלא שעת עבודה חיובי מחייבי, מידי דהוה אהולכי דרכים, דאמר מר: הולכי דרכים ביום – פטורין מן הסוכה ביום וחייבים בלילה.⁴

רש"י שם מפרש:

ובני עבודה נינהו – ואין יכולין לדור איש ואשתו בסוכה, שאין נזקקין לנשותיהן, דרמיא עליהו עבודת הרגל, אימא לא ניחייבו? קמ"ל דאע"ג דלא אפשר להו "כעין תדורו", כי היכי דאפשר להו – מחייבי, ובעידן עבודה פטירי, שלא בעידן עבודה מחייבי.

בזמן שהכהנים עובדים במקדש הם פטורים מלישב בסוכה, מאחר שאין הם יכולים לדור עם נשותיהם, אך שלא בשעת עבודה הם חייבים. רש"י איננו מפרט היכן הם ישבו בסוכה. הואיל ומדובר שלא בשעת עבודה, נראה שהכוונה לסוכה שנמצאת מחוץ למקדש, שם יכולים הכהנים להיות עם נשותיהם. תוס' שם, ד"ה ובני, מעירים שלא ניתן היה ללמוד דין זה מהולכי דרכים לדבר מצוה, שפטורים ביום בעת הליכתם, מפני שהולכי דרכים פטורים בשל המקום הלא-שגרתי שבו הם נמצאים: בשדות מחוץ לעיר. קשה להקיש משם על חיוב סוכה במקום מסודר כמו בית המקדש. מנין שהחיוב לשבת בסוכה תלוי ביכולת של האדם לישוב עם אשתו? במשנה בסוכה (ב, ה) נאמר: "נשים עבדים וקטנים פטורים מהסוכה". הגמרא בסוכה (כח ע"א) דנה במקור

תשל"א, עמ' ריג-ריז; הרב אליהו וייספיש, "סוכה במקדש", ספר הסוכה השלם, ירושלים, תשנ"ג, עמ' פד-קצג.

3. על סוכות לעולי רגלים מסופר בתוספתא בסוכה ב, ב, ובירושלמי סוכה ב, ב, שאנשי ירושלים היו משלשלין מיטותיהם בחלונות, מסככין על גביהן וישנים תחתם. ראה: הרב ישראל אריאל, מחזור המקדש, סוכות, עמ' 3-9. הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, משך חכמה לבמדבר כט, יב, כותב, שעולי הרגלים לשילה ולירושלים היו פטורים מסוכה מדין עוברי דרכים ומדין מצטער. לפיו, אולי מעולי הרגלים למדו חז"ל את דין המצטער שפטור מסוכה.

4. כך נוסח הגמרא (למעט שינויים קלים שאינם משמעותיים) במספר כת"י למסכת ערכין. כך בכת"י וטיקן 119, 120; כת"י מינכן 95; כת"י הספריה הבריטית (402) 25717.add. לקמן בפרק ג נדון בגירסא אחרת, המובאת ברבינו גרשום ובשטמ"ק שם.

דין זה: "כל האזרח בישראל ישבו בסֶפֶת" (ויקרא כג, מב): האזרח – להוציא נשים, כלומר: ה"א הידיעה במילה "האזרח" מלמדת שנשים פטורות. הגמרא מקשה מעיניו יום כיפור, שם גם נאמר בפסוק: "תענו את נפשתיכם, וכל מלאכה לא תעשו, האזרח והגר" (ויקרא טז, כט), ושם ה"א הידיעה במילה "האזרח" באה לרבות נשים! על כך משיב אביי, שזו הלכה למשה מסיני שנשים פטורות, כי אכן הפסוק "כל האזרח בישראל ישבו בסֶפֶת" בא לרבות נשים. הצורך ללמוד זאת מהלכה למשה מסיני, ולא להסתפק בכך שסוכה היא מצוות עשה שהזמן גרמה, שנשים פטורות ממנה הוא: "ואיצטריך: סלקא דעתך אמינא תשבו כעין תדורו, מה דירה – איש ואשתו, אף סוכה – איש ואשתו; קמשמע לך". היה מקום לחשוב שיש צורך שאשה תשב בסוכה כדי שבעלה יקיים את המצוה; על כך יש ללמוד מהלכה למשה מסיני שאין צורך.

מדברים אלו עולה, שדברי הגמרא בערכין (ג ע"ב) "ואמר מר... תשבו כעין תדורו – איש ואשתו" הם לפי אביי בגמרא בסוכה שם. הגמרא מנמקת שהצורך לכתוב בפסוק שכהנים חייבים בסוכה נובע מדברי אביי, הרואה ערך בישיבת האיש עם אשתו בסוכה, ובכך הוא יושב ב"כעין דירתו" הקבועה במשך כל השנה. כוונת דברי אביי היא, שאשה אמנם פטורה מלישב בפועל בסוכה. האיש חייב לישב בסוכה כזו, שיש שם אפשרות עקרונית להיות עם אשתו,⁵ על אף שהיא עצמה פטורה מלשבת בסוכה.⁶ אולם אשה איננה יכולה להיכנס לעזרה, שהרי "לעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד" (תוספתא ערכין ב, א; קידושין נב ע"ב), ממילא לא קיימת אפשרות מעשית שהכהן יוכל לחיות עם אשתו בסוכה. לכן מסיקה הגמרא בערכין, שבשעת העבודה כהנים פטורים מסוכה, ושלא בשעת עבודה – כהנים חייבים.

הבנה זו תסייע להשיב על מספר קושיות שהקשו אחרונים. הרב שלמה איגר, בחידושו לערכין שם, שואל מהגמרא בסוכה (כה ע"ב), שם נאמר שאבל חייב בסוכה, ולכאורה אף הוא איננו יכול להיזקק לאשתו, ואם כן דין הוא שנפטור את האבל מלישב בסוכה? הרא"ם הרביץ, בחידושו לסוכה כו ע"א, מקשה: אם כן מי שאשתו נדה ייפטר

5. אמנם ראה: הרב אייזיק טירנא, ספר המנהגים, הגהות המנהגים, דיני לולב וסוכה, אות קצג, אשר כותב כך: "מהרי"ל (הלכות סוכות, עמ' צט) נהג בימי בחרותו ללון עם אשתו בסוכה, כי כן עיקר המצוה כדאמרין בריש (סוכה) [ערכין] (ג ע"ב): 'הכל חייבין בסוכה, אפילו כהנים', דסלקא דעתך אמינא 'תשבו כעין תדורו'; ופירש רש"י דכהנים הוו בני עבודה, ואינן יכולין לדור איש ואשתו, דאין נזקקין לנשותיהן מפני הרגל וכו' אימא לא לחייבו בסוכה – קמ"ל".

6. אשה פטורה ממצוות סוכה מפני שזו מצוות עשה שהזמן גרמה (תוספתא קידושין א, י). אין כוונת דברי אביי שאשה תהיה חייבת לישב בסוכה בכדי שבעלה יוכל לקיים את מצוות סוכה, מעין החיוב על אשה לקיים מצוות פרו ורבו מאחר שהיא מסייעת לבעלה לקיים את המצוה (ר"ן ליבמות כא ע"א בדפי הרי"ף). ואין זה משנה אם הן נשואות או אם אינן נשואות (רוקות, אלמנות, גרושות). ראה: הרב יום טוב ליפמן היילפרין, שר"ת עונג יר"ט, סימן מט; הרב ברוך אפשטיין, תורה תמימה לויקרא כג, אות קסט.

מסוכה? לדעתו, "צריך להעביר קולמוס על הנך ג' תיבות 'שאינן נזקקין לנשותיהן', ופשוט שכוונת הגמרא שאין יכולין לדור בסוכה כעין דירה, שצריכין ללון במקדש".⁷ לדבריננו, אין צורך למחוק את המילים הללו, וניתן להסביר שמי שהוא אבל או שאשתו נדה – אין לו כל מניעה מעשית שאשתו תיכנס עמו לסוכה, גם אם אינו יכול להיזקק לה, בעוד שבבית המקדש היא איננה יכולה להיכנס כלל לעזרה.⁸

הרב מאיר פוזנר, חידושי בית מאיר לערכין שם, מבאר – לאחר בקשת המחילה מרש"י ותוס' – באופן אחר, ולפיו, הדיון הוא על חיובי האכילה. היה מקום לומר: "תשבו כעין תדור" – מה דירה סועד האיש ואשתו, אף סוכה כן; והכהנים הואיל והם חייבים לאכול את חטאות הציבור והיחידים בעזרה, ואשה איננה יכולה להיות בעזרה, יהיו פטורים אף מחיוב שינה בסוכה; "קמ"ל, נהי דפטורי בשעת העבודה מלעבד סוכה

7. הרב אפרים כהן, שו"ת שער אפרים, סימן לד, שואל אף הוא שאלה זו, ומיישב שזו כוונת הגמרא בערכין ג ע"ב, שהיתה הווא-אמינא לומר שבשעת העבודה יהיו פטורים, קמ"ל שגם בשעת עבודה חייבים. בעל הקרבן נתנאל, סוכה ב, ז, אות צ, מעיר, שתירוץ זה אינו תואם את הסבר רש"י ותוס' שם. הוא עצמו מתרץ שאבל – גם אם היה יושב בביתו היה אסור בתשמיש המיטה, ולכן היה מקום לחשוב שאבל יהיה פטור. אך כהן בזמן הרגל – אם ירצה שלא לעבוד ולהישאר בביתו, יהיה מותר בתשמיש. כמו כן כהן אינו יכול להיות עם אשתו בעזרה, לעומת אבל, שיכול להיות עם אשתו בסוכה. על תשובותיו של הקרבן נתנאל, וכן על דין "כעין תדורו איש ואשתו" בהקשר לאבל ולמי שאשתו נדה, ראה עוד: הרב שמואל שמעלקא טויבש, בחידושו לסוכה כה ע"ב; מג"א, או"ח, סימן תרלט, ס"ק ח; פני יהושע לסוכה כה ע"ב; ברכי יוסף, או"ח, סימן תרמ, ס"ק ט; הרב אליעזר ולדנברג, שו"ת ציצן אליעזר, חלק ט, סימן לא; חידושי בתרא לסוכה כה ע"ב, סימנים צה-צז.

8. אי-האפשרות לישון עם אשתו באותה סוכה משמש את הרמ"א להסביר מדוע נהגו להקל בשינה בסוכה. וכך כתב הרמ"א על דברי המחבר או"ח, סימן תרלט, סעיף ב, הכותב שיש לאכול ולישון בסוכה: "מה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצוות – יש אומרים משום צינה, דיש צער לישן במקומות הקרים (מרדכי פ' הישן); ולי נראה, משום דמצוות סוכה איש וביתו, איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת, פטור; וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת". הגר"א שם, ס"ק יג, חולק על הרמ"א, ולפיו ממסקנת הגמרא בערכין עולה שהכהנים חייבים בסוכה גם ללא נשותיהם, אלא שפטורים בשעת העבודה. וראה שם במג"א, ס"ק ח, ובמחצית השקל. המשנה ברורה שם, ס"ק יח, כותב, "שלפי טעם זה, אם אין מצטער – כגון שאין אצלו זמן עונה עכשיו – אין לו לפטור עצמו מן השינה". לדבריננו, אי-היכולת להיות עם אשתו בסוכה בא לידי ביטוי רק כאשר אין האשה יכולה כלל להיכנס לסוכה כמו במקדש, אך בסוכה רגילה (שלא במקדש) אין כל מניעה שהאשה תיכנס, ואם צריך לקיים מצוות עונה – יעשה כן בביתו, אך אין זה פטורו ממצוות סוכה. אמנם המשנה ברורה ממשך: "ומשמע מכמה אחרונים דמאן דאי אפשר לו לישן עם אשתו בסוכה, דאין לו סוכה מיוחדת, לא ייבטל זמן עונה וליל טבילה, ואין לחייבו לאחר שנזדווג עם אשתו שיחזור לסוכתו, אלא יישן בביתו עד עמוד השחר".

בעזרה ולאכול שם קודשי קודשים, בלא שעת עבודה חיובי מחייב. אבל מכח מניעת תשמיש מעולם לא סלקא דעתך למיפטרינהו⁹.
 הבחנה זו בין חיוב שינה לבין חיוב אכילה לא נזכרת כלל בגמרא, ולא מובן מדוע "כעין תדורו" מתייחס דווקא לשעת הסעודה של האדם עם אשתו, ולא לשינה עמה באותו מקום, גם אם הוא אינו נזקק לה.

ב. "תשבו כעין תדורו"

מהו מקור הדרשה "תשבו כעין תדורו"? האם היא מוסכמת על הכל?
 נראה שדרשה זו הלכה והתרחבה, החל אצל התנאים, דרך האמוראים בתלמוד הבבלי (בתלמוד הירושלמי אין הרחבה של הדרשה), המשיך בפרשנות הראשונים וכלה בדברי הפוסקים האחרונים. הדרשה הפכה מלימוד המגדיר את תוכנה של המצוה ואת אופיה, לדרשה מורחבת המעכבת ומונעת את קיום מצוות סוכה כאשר התנאי של "כעין תדורו" אינו מתקיים (ובעיקר על פי שיטתו של אביו).¹⁰

1. אוכל, ישן ולומד בסוכה

בספרא אמור, פרשה יב, נאמר:

"תשבו", ואין תשבו אלא כעין תדורו. מיכן אמרו: אוכל בסוכה, שותה בסוכה, ומטייל בסוכה ומעלה כליו בסוכה.

"כעין תדורו" מתייחס לחובת האדם לדור בסוכה כבביתו: לאכול, לשתות, להסתובב בסוכה ולהשתמש בכלים שהוא רגיל להשתמש בכל השנה. בתלמודים מובא מדרש ההלכה בזיקה למשנה בסוכה (ב, ט), בה נאמר:

כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי.

בתלמוד הירושלמי סוכה (ב, ז) נוסף ביאור למדרש:

כתיב "בסוכות תשבו", ואין תשבו אלא תדורו. כמה דאת אמר: "ויקשתם אתה וישבתם בה" (דברים יא, לא). שיהא אוכל בסוכה, ומטייל בסוכה ומעלה כליו לסוכה.

9. ראה עוד: הרב שלמה הכהן, חשק שלמה לערכין שם; הרב אלעזר פלעקלס, שר'ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן טו.

10. על השימוש במושג "תשבו כעין תדורו" בסוגיות אלו, ראה: הרב אלתר הילביץ, "תשבו כעין תדורו", חקרי זמנים, חלק ג, עמ' קלט-קנו; הרב עמיהוד יצחק לוי, "בגדרי תשבו כעין תדורו", אורייתא, יב (תשמ"א), עמ' קז-קי; הרב מאיר גרוזמן, על המועדים, עמ' 51-57; יוסף תבורי, "הישיבה בסוכה", מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 168-172.

נראה שההשוואה בין מצוות ישיבה בסוכה לבין מצוות ישיבה בארץ ישראל מבטאת את תחושת הבעלות הטבעית והנוחות הביתית בסוכה ובארץ ישראל.¹¹ באופן דומה לירושלמי נמצא בבבלי בסוכה (כח ע"ב) על משנה זו:

תנו רבנן: כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים – מעלן לסוכה, מצעות נאות – מעלן לסוכה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה. מנא הני מילי? דתנו רבנן: תשבו כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים – מעלן לסוכה, מצעות נאות – מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה, ומשנן בסוכה.

לפי מדרש התנאים, הישיבה כעין הדירה מביאה לתחושת הביתיות של האדם בסוכה. האדם מעביר את מרכז פעילותו מהבית אל הסוכה. בעניין זה אין מחלוקת, והדבר מוסכם על הכל. הריטב"א לסוכה כו ע"א מוסיף שהדרשה איננה נובעת מלשון הפסוק: "תשבו", אלא היא נלמדת מכוונת התורה, שאמרה: "בספכת תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב), כלומר: כפי שהייתם יושבים בבתיכם.

בתלמוד הירושלמי משמשת מובאה זו ממדרש ההלכה כפרשנות היחידה למונח "דירה" בהקשר של מצוות הסוכה.

2. הסעודות שחייבים לאכול בסוכה

במשנה בסוכה (ב, 1) נאמר:

ר' אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד.

ר' אליעזר וחכמים אינם מגמקים את דבריהם, ואין הם קושרים את דבריהם לדרשה: "תשבו כעין תדורו". בסתמא דגמרא, בתלמוד הבבלי, ישנה הרחבה של המושג "כעין דירה". כך נאמר בגמרא בסוכה (כו ע"א):

מאי טעמא דרבי אליעזר? תשבו כעין תדורו, מה דירה – אחת ביום ואחת בלילה, אף סוכה – אחת ביום ואחת בלילה. ורבנן: כדירה, מה דירה – אי

11. כך הגדיר את מצוות יישוב ארץ ישראל ר' צדוק הכהן מלובלין, דברי סופרים, אות יד: "וירשתם אותה וישבתם בה, וגם אין נקרא 'יישוב' אלא בישיבה ובשלווה, כדבר שנאמר: 'ישב יעקב' – ביקש לישיב בשלווה". דברים דומים כותב הרב יהושע ישראל מקוטנא, שר"ת ישועות מלכו, י"ד, סימן סו: "לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למצוות עשה, מכל מקום בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה, כאדם העושה בתוך שלו לכבוש א"י שתהיה תחת ירושתינו".

בעי אכיל אי בעי לא אכיל, אף סוכה נמי – אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל. אי הכי, אפילו לילי יום טוב ראשון נמי! אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נאמר כאן "חמשה עשר", ונאמר "חמשה עשר" בחג המצות: מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות.

לפי סתמא דגמרא, שורש המחלוקת בין התנאים הוא בשאלה עד כמה יש להרחיב את המושג המחייב "כעין תדורו". ר' אליעזר מצריך אכילת ארבע עשרה סעודות בסוכה, מפני שיש לאדם לנהוג בסוכה כפי שהוא נוהג במשך השנה בביתו: כעין תדורו. בכל יום הוא אוכל שתי סעודות, וכך יש לנהוג גם בסוכות. חכמים אף הם מקבלים את הדרשה "תשבו כעין תדורו", "אלא שדורשים אותו לפנים אחרות"¹². לפיהם, הנורמה המקובלת בביתו של האדם היא שאינו מחוייב לאכול אף ארוחה, אם אינו מעוניין בכך. רק בלילה הראשון של החג ישנה חובה לאכול בסוכה, וחובה זו נלמדת בגזירה שווה מדין אכילת המצה בליל חמישה עשר בניסן. בהמשך הסוגיה נאמר: "אמר ר' בירא אמר ר' אמי: חזר בו ר' אליעזר". יש שפירשו שר' אליעזר חזר בו מדרישתו לאכול י"ד סעודות בסוכה, והודה לחכמים שרק בלילה הראשון יש לאכול בסוכה. אך לא הכל הסכימו לפרשנות זו, ולדעות אחרות ר' אליעזר נשאר בדעתו, שצריך לאכול בכל יום מימות החג שתי סעודות, אך אין צורך שיהיו אלו סעודות המחייבות אכילה בסוכה; למעט הלילה הראשון, שבו גם ר' אליעזר מודה שחייבים לאכול סעודה בסוכה.¹³

בסוגיה המקבילה בירושלמי סוכה (ב, ז) מוסברת מחלוקת ר' אליעזר וחכמים אחרת:

מה טעמא דרבי ליעזר? נאמר כאן: "תשבו" ונאמר להלן: "ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה" (ויקרא ה, לה): מה ישיבה שנאמר להלן עשה בה את הלילות כימים, אף ישיבה שנאמר כאן נעשה בה את הלילות כימים. רבי יוחנן בשם רבי ישמעאל: נאמר חמישה עשר בפסח, ונאמר חמישה עשר בחג: מה חמישה עשר שנאמר בפסח לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות, אף חמישה עשר שנאמר בחג לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות.¹⁴

לפי סתמא דירושלמי, מקור דברי ר' אליעזר הם בדרשת גזירה שווה מהפסוקים בימי המילואים, ולפי חכמים – מליל פסח. נראה שחכמים אינם מקבלים את הלימוד מימות המילואים, כיון שאי אפשר ללמוד ממנו שיש חיוב לאכול שתי סעודות בכל

12. המאירי, שם.

13. ראה: רש"י ותוס' לסוכה שם, ד"ה חזר בו. במחלוקתם נחלקו ראשונים נוספים.

14. תוס' לסוכה כז ע"א, ד"ה תשבו, מציינים שפרשנות הירושלמי למחלוקת ר' אליעזר וחכמים שונה מזו של הבבלי. כך כתבו גם תוס' רא"ש ותוס' רבינו פרץ.

יום;¹⁵ לעומת זאת, הלימוד מפסח הוא מהאכילות שישנן בלילה זה. לפי הירושלמי, מחלוקת התנאים איננה קשורה כלל לדרשת "כעין תדורו".

3. פטור שומרים מסוכה

בהלכה נוספת מוסיף אבוי ומרחיב את הדרשה של "תשבו כעין תדורו". החידוש בשיטתו ובהבנתו של אבוי הוא, שדרשה זו אינה מצביעה על התנהגות מסוימת בסוכה בלבד, אלא היא גם פוטרת משיבה בסוכה אם לא ניתן לנהוג כך. בתוספתא סוכה (ב, א) נאמר:

שומרי העיר ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה פטורין בלילה וחייבין ביום. שומרי העיר בין ביום בין בלילה פטורין בין ביום ובין בלילה. הולכי דרכים פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי גנות ופרדסין פטורין בלילה וחייבין ביום.

תוספתא זו מובאת בגמרא בסוכה (כו ע"א), עליה שואלת הגמרא:

וליעבדי סוכה התם וליתבו! אבוי אמר: "תשבו כעין תדורו". רבא אמר: פרצה קוראה לגנב. מאי ביניהו? איכא ביניהו, דקא מנטר כריא דפירי.

הנימוק לפי אבוי הוא שאין לחייב את השומר לעשות סוכה במקום השמירה, מאחר שלא יוכל לקיים "תשבו כעין תדורו". רש"י שם מפרש: "כעין תדורו – כדרך שהוא דר כל השנה בביתו הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור כאן בסוכה עם מטותיו וכלי תשמישו ומצעותיו, וזה אינו יכול להביאן שם מפני הטורח".¹⁶ תוס' ר"ד מפרש: "ואין זה צניעות להוציא את אשתו בגנות ופרדסין".¹⁷ נראה שהסבר זה תואם לדברי אבוי הדרוש "תשבו כעין תדורו" גם לעניין יכולת האיש לישב עם אשתו בסוכה. ראשונים אחרים מפרשים את דברי אבוי אחרת.¹⁸

15. הדרשה המשווה בין סוכה לימי המילואים נזכרת גם בבבלי סוכה מג ע"ב, אלא ששם הדבר מובא בשביל ללמוד שמצוות סוכה נוהגת במשך שבע ימות, ביום ובלילה. לא נאמר שם שכתוצאה מכך יש אף לאכול בכל יום שתי סעודות בסוכה. התוס' שם, ד"ה תשבו, מעירים עוד שהשוואה איננה מלאה, מאחר שבשמונת ימי המילואים לא ישנו בעזרה, שכן אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד.

16. כרש"י פירשו גם רבינו יהונתן, ריבב"ן, ר' אברהם מן ההר והמאירי לסוכה שם. הרש"ש שם מפרש: "דלא חייבה תורה לישב בסוכה אלא תחת דירתו בביתו ולא תחת ישיבתו בבורגין, כי איננו לדירה. והוא קרוב לפרש"י".

17. תוס' ר"ד לסוכה, עמ' תקיא.

18. הרא"ה והריטב"א מפרשים שעל האדם להקים סוכה במקום שניתן לגור בו, וגינה ופרדס אינם ראויים לגור בהם. המאירי מפרש שיש לגור במקום שבו ניתן לפנות מהר כלים שנרטבו מחמת

רבא מנמק: "פרצה קוראה לגנב". אם הגנב יראה את סוכת השומר במקום מסויים, יידע שהשומר נמצא שם ויגנוב מן הפרדס ברוח אחרת. הר"ן מסביר מדוע רבא איננו מקבל את דברי אביי: "ליכא למיפטריה משום האי טעמא, ד'כעין תדורו' הוא, כיון שכל השנה הוא דר באותן הבתים שבגנות ובאותן כלים".¹⁹ הפרדס והגינה הם מקומו הקבוע של השומר, ושם ביתו וכלי תשמישו. לפי הר"ן לא ניתן לפוטרו בשל העיקרון של "כעין תדורו" – כי שם דירתו.

תוס' לסוכה כו ע"א, ד"ה פרצה, מעירים שרבא איננו חולק עקרונית על הדרשה "תשבו כעין תדורו", שהרי היא נזכרת בביריתא בגמרא (סוכה כח ע"ב), אלא שבמקרה דנן רבא אינו מסכים ליישם את הכלל הזה.²⁰ גם הריטב"א שם סובר כן, ומסביר שאביי דורש פסוק זה כסיבה לפטור אדם מסוכה אפילו שלא במקום הפסד, כיון שאין דרכו לעשות דירתו שם; ואילו רבא סובר שרק במקום הפסד ניתן להשתמש בדרשת "תשבו כעין תדורו" בשביל לפטור אדם מסוכה.

הפני יהושע שם כותב, שדרשת הגמרא היא באשר לאופי הישיבה בסוכה: אכילה, לינה, העלאת הכלים הבית וכדו', אך אין הכרח שרבא מרחיב דין זה גם ביחס לשומרים ושזו סיבת הפטור שלהם. כך נראה שיש גם להשיב על דברי התוס'. אמנם העיקרון של "תשבו כעין תדורו" מופיע בביריתא בגמרא, אך אביי הרחיב מאוד את הדרשה, ואין הכרח שרבא מסכים להרחבה. אביי מרחיב את דרשת הספרא, ולפיו ההלכה שיש לאדם להביא את כליו לסוכה איננה רק המלצה או תיאור של אופי הפעילות שיש לעשות על מנת לשוות לסוכה אופי של דירה, אלא זהו דבר מחייב ומעכב, ובמקרה שלא ניתן לעשות כן – פטור האדם מהסוכה. אצל התנאים ופרשנותם על פי סתמא דגמרא, שימשה הדרשה רק בשביל ללמד על אופי קיום המצוה, אך לא היה בכך בכדי לשלול את קיום המצוה כשלא ניתן לממש אופי זה או אם אינו יכול לאכול את כל הסעודות של החג בסוכה. ואכן, הנצי"ב במרומי שדה לסוכה כא ע"ב (וכן שם כו ע"א) מפרש שנקודת המחלוקת בין אביי ורבא היא עד כמה מחייבת הדרשה "כעין תדורו" ועד כמה היא גורם מעכב בקיום המצוה. "אביי סבירא ליה שהוא לעיכובא, ובלי 'כעין תדורו' לא מקיימים מצוות סוכה; ואם אי אפשר לקיים 'כעין תדורו' – פטורים מן הסוכה. ורבא סבירא ליה שאינו אלא למצוה, שיהא 'כעין תדורו', אבל אם אי אפשר להיות 'כעין תדורו', יש חובת המצוה בשלא כעין תדורו".

הגשמים, וזה לא מתאפשר בגינה ובפרדס. הרש"ש מוסיף עוד, שעל האדם לשבת בסוכה תחת ישיבתו בבית, ולא במקום ישיבתו בצריף או במלונה.

19. הר"ן לסוכה יב ע"א בדפי הרי"ף.

20. כך גם תוס' לסוכה כח ע"ב, ד"ה תשבו; הרא"ה והריטב"א לסוכה כו ע"א.

בסוגיה המקבילה בירושלמי סוכה (ב, ה) לא מועלת כלל ההצעה לבנות סוכה במקום השמירה. ממילא לא ברור שפטורם של שומרים בזמן השמירה קשור לכלל של "תשבו כעין תדור".

4. איש ואשתו בסוכה

לעיל (פרק א) הובאו דברי אביי בסוכה (כח ע"ב), המפרש שהמושג: "תשבו כעין תדור" נסוב על חובת האדם לישוב עם אשתו בסוכה, והסברו על הצורך ללמוד מפסוק על פטור נשים בסוכה. על פי דבריו אלה, הסבירה הגמרא בערכין (ג ע"ב) את הצורך לומר שכהנים חייבים בסוכה. בהמשך הסוגיה בסוכה מובאים דברי רבא, המנמק אחרת מדוע צריך פסוק על מנת לפטור נשים מסוכה, ולא להסתפק בהיות הדבר מצוות עשה שהזמן גרמה:

רבא אמר: איצטריך, סלקא דעתך אמינא יליף "חמשה עשר" "חמשה עשר" – עשר" מחג המצות: מה להלן נשים חייבות, אף כאן נשים חייבות – קמשמע לן.

האם משמעות הסברו האחר של רבא היא שיש לחלוק על דבריו של אביי, ולא לקבל כלל את הפרשנות של אביי: "תשבו כעין תדור – איש ואשתו"? גם בסוגיית פטור שומרים מסוכה נימק רבא אחרת את סיבת פטורם של השומרים, וגם שם עסקנו בשאלה זו.

התוס' לסוכה כח ע"ב, ד"ה תשבו, חוזרים ומסבירים (כשיטתם בתוס' לסוכה כו ע"א, ד"ה פרצה), שרבא אינו חולק עקרונית על הדרשה "תשבו כעין תדור". אך הריטב"א שם כותב שרבא איננו מקבל את הסברו של אביי, "משום דמשמע ליה דלגבי הא ליכא למדרש 'תשבו כעין תדור', ולא אתא קרא לכולי האי, אבל מודה הוא דדרשינן ליה בעלמא, ואיהו גופיה דריש ליה (בסוכה כו ע"א)". הריטב"א איננו מנמק מדוע כאן אין רבא מקבל את הסברו-דרשתו של אביי, לעומת הסוגיה של שומרים. הנצי"ב, במרומי שדה לסוכה כא ע"ב, מסביר ש"אי אפשר לרבא לתרץ הא דאיצטריך קרא לפטור נשים הוי משום 'תשבו כעין תדור', שהרי אינו אלא למצוה, והאיך אפשר לחייב נשים משום מצוה מן המובחר דגברי?... אבל אביי לטעמיה מיישב, דבא הכתוב לפטור כל שבעה".

לדברי הנצי"ב, גם כאן חוזרת לידון מחלוקתם של אביי ורבא בשאלה עד כמה יש להרחיב את השימוש בדרשה "תשבו כעין תדור", והאם אי-יכולת המימוש לדור כמו בבית פוטרת מסוכה או לא. לפי אביי, אם לא ניתן לממש את הדיור כמו בבית – פטור מסוכה, ולפי רבא דרשה זו איננה מגדירה פטורים, אלא רק את האופן השלם של קיום המצוה.

אם כך, לפי רבא תחזור ותישאל שאלת הגמרא בערכין: מדוע היה צורך לדרוש שכהנים חייבים בסוכה, והלא אין כל סיבה לפוטרם! לפי רבא אין לקבל את ההסבר המופיע בגמרא: "תשבו כעין תדורו – איש ואשתו".²¹ ואכן, הנצי"ב מסביר, שלדעת רבא כהנים חייבים בסוכה, גם אם הם אינם יכולים לקיים "כעין תדורו". ואמנם בעת העבודה הם פטורים מלישב בסוכה, כי הם טרודים בעבודה, אך שלא בשעת עבודה יהיו חייבים בסוכה.

נראה שניתן יהיה להסביר את הגמרא בערכין לפי נוסחה אחרת שמופיע בשטמ"ק וברבינו גרשום שם (לקמן פרק ג).²²

5. פטור עבדים, הולכי דרכים ומצטער מסוכה

מלבד המקורות שהבאנו לעיל (סעיפים 1–4), לא מופיע יותר בגמרא שימוש בדרשה "תשבו כעין תדורו", אך הראשונים הסבירו הלכות נוספות על פי אותו העיקרון.

במשנה בסוכה (ב, א) נאמר שעבדים פטורים מהסוכה:

אמר רבי שמעון: מעשה בטבי עבדו של רבן גמליאל שהיה ישן תחת המטה, ואמר להן רבן גמליאל לזקנים: ראיתם טבי עבדי, שהוא תלמיד חכם ויודע שעבדים פטורין מן הסוכה, לפיכך ישן הוא תחת המטה. ולפי דרכינו למדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו.

בגמרא בסוכה (כא ע"ב) נאמר על כך:

תניא, אמר רבי שמעון: משיחתו של רבן גמליאל למדנו שני דברים: למדנו שעבדים פטורים מן הסוכה, ולמדנו שהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו.

התוס' לסוכה שם, ד"ה למדנו, כותבים: "ואע"ג דהאי מצוות עשה שהזמן גרמה, אצטריך לאשמועינן, דלא תימא דחייבין משום דכתיב 'תשבו כעין תדורו', כדלקמן בשילהי פירקין".

התוס' מוסיפים נימוק שלא מופיע בגמרא לסיבת פטורם של עבדים. דברי תוס' מכוונים לדרשתו של אביי "תשבו כעין תדורו – איש ואשתו", והריטב"א שם מסביר שגם בשל דברי רבא שם הלומד מחג המצות, הוצרך לומר זאת.²³

21. כך שואל הרב יעקב עטלינגר, ערוך לנר לסוכה שם. ראה עוד: הרב משה שטרנבוך, "מצוות סוכה באשתו וב"ב", מועדים וזמנים, א, סימן פח.

22. הרב אליהו ליכטנשטיין, המהדיר על הריטב"א לסוכה שם, הערה 605, כותב שרבא יגרוס כגירסה השניה בגמרא בערכין ג ע"ב, ואף אנו נלך בדרך זו.

23. בראשונים נמצאו הלכות הקשורות לסוכה עצמה, המבנה שלה והשימוש בה, שנגזרים מהעיקרון של "כעין תדורו". תוס' לסוכה כט ע"א, ד"ה מנא: אין מכניסים לסוכה את הסירי הבישול וכלי האפיה,

דין נוסף המוסבר בראשונים על פי עקרון זה הוא דין מצטער. בגמרא בסוכה (כו ע"א) נאמר:

אמר רבא: מצטער פטור מן הסוכה.²⁴

כמו כן נאמר בבבלי תא בסוכה (שם):

תנו רבנן: הולכי דרכים ביום – פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה.
הולכי דרכים בלילה – פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. הולכי
דרכים ביום ובלילה – פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה. הולכין
לדבר מצוה – פטורין בין ביום ובין בלילה.

התוס' שם, ד"ה הולכי, כותבים:

הולכי דרכים ביום – כל זה נפקא מ"תשבו כעין תדור", שכשם שאדם
בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך, וכן מצטער דפטור לעיל מן הסוכה, היינו
מ"תשבו כעין תדור", דאין אדם דר במקום שמצטער.²⁵

כאן רבא הוא זה שפוטור מצטער מהסוכה, והתוס' מסבירים שפטור זה הוא בשל
העיקרון של "תשבו כעין תדור". לעיל הראנו, על פי דברי הנצי"ב, שאין הכרח לומר
שרבא מקבל את הרחבת הדרשה של "תשבו כעין תדור", כשיטתו של אביי. יתכן שדין
מצטער, הפטור מן הסוכה, נלמד, לשיטת רבא, לא מדרשת "תשבו כעין תדור", אלא
מסיבות אחרות.²⁶

משום "ד'כעין תדור" בעינן, והני אין רגילין להיות בבית דירה, אלא בית יש להם לבדם. וכן פירש
בה"ג, כגון קדרי ופודי ובי טוי ובי תפיל". וכן ראב"ה, ח"ב, מסכת סוכה, סימן תרמא, ד"ה אמר רבא;
כלבו, סימן עא, ד"ה כיצד היא, ועוד. מבנה הסוכה – תוס' לראש השנה כח ע"ב, ד"ה ומנא: "אל"ג
דאמרינן 'שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח' – דכל שכן כשעושה ד' מחיצות טפי עדיף, דהוי
'תשבו כעין תדור'. "ספר העיטור, עשרת הדיברות, הלכות סוכה, עח ע"ב, דן במחלוקת בית שמאי
ובית הלל בסוכה קטנה: "בסוכות תשבו שבעת ימים: בית שמאי סברי 'תשבו כעין תדור', ובעינן
מקום ישיבה ואכילה, וראשו ורובו לישובו ושולחנו לאכילה; ובית הלל סברי ישיבה לחודא בעינן,
ובאכילה לא קפיד קרא". הריטב"א ליומא י ע"ב דן באשר לחובת מזוזה בסוכה בשל "כעין תדור".
24. כך גם בעבודה זרה ג ע"ב. בגמרא סוכה כה ע"ב מביא דין זה רב אבא בר זבדא בשם רב. הב"ח הגיה:
רבא. כך מופיע במספר כת"י, וכך בדקדוקי סופרים שם, הערה ש.

25. כך כתבו גם: תוס' רא"ש, הרא"ה, המכתם, והמאירי שם; חינוך, מצוה שכה.

26. ראה: הרמ"מ מלובביץ', שערי מועדים, סוכות, עמ' ע-פג; הרב רפאל אלקריף, "בעניני מצטער פטור
מן הסוכה", נהר דעה, א (תשל"ח), עמ' 30-40; הרב יהודה שחור, "המצטער וירידת גשמים בסוכה",
כתלנו, יג (תש"ז) עמ' 328-341; ארנון גורליק, "ישוב הדעת בחג הסוכות – עיון בסוגיית מצטער
פטור מן הסוכה", שיר למעלות, ב (אייר תש"ס), עמ' 33-44; הרב שלמה דיכובסקי והרב מיכה הלוי,
"יציאה לסוכה קטנה – האם היא בגדר מצטער?", תחומין, כ (תש"ס), עמ' 426-434; הרב יהודה
שביב, "מצטער פטור מן הסוכה", תחומין, כא (תשס"א), עמ' 52-56.

ג. פטור הכהנים מסוכה

כאמור לעיל (פרק ב), סיבת הפטור של כהנים מלישב בסוכה בעת עבודתם היא מאחר שלא מתקיים העיקרון של "תשבו כעין תדור", לפי שיטת אב"י. לפי זה, אי-קיום העיקרון פוטר משיבה בסוכה. לשיטת רבא, החולק עליו, העיקרון מלמד את אופיה של המצוה בלבד, ואין ללמוד ממנו פטור במצבים שאין התנאי מתקיים. אם כן, מתעוררת השאלה: כיצד יסביר רבא את דברי הגמרא בערכין (ג ע"ב): "הכל חייבין בסוכה, כהנים לויים וישראלים. פשיטא, אי הני לא מחייבי, מאן מחייבי?"

ברבינו גרשום ובשיטה מקובצת לערכין שם, מובאת נוסחה אחרת בגמרא, ובה סיבה אחרת שמחמתה הוצרכה הברייתא להדגיש שכהנים חייבים בסוכה:

סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב "בסוכות תשבו", ואמר מר: "תשבו כעין תדורו"²⁷ מה דירה בין ביום ובין בלילה, אף סוכה בין ביום ובין בלילה, והני כהנים הואיל וליתנהו ביום, דטרידי בעבודה, אימא לא לחייבו? קמ"ל נהי דפטירי בשעת עבודה וכו',

לפי גירסה זו, יכולת הכהן להיות עם אשתו בסוכה אינה קשורה לכאן כלל, אלא ההווא-אמינא לפטור את הכהנים מסוכה היא בשל העובדה שאין הם יכולים לשבת בסוכה ביום במשך זמן עבודתם בשל טרדתם. תשובת הגמרא היא, שאמנם בשעת העבודה ביום, כשהם טרודים, הם פטורים, אך בלילה, שלא בשעת העבודה, שהם אינם טרודים, הם חייבים.²⁸

הנפקא-מינה בין שתי הנוסחאות היא במקרה שהכהנים נמצאים במקדש, אך אינם עובדים בפועל. לפי גירסת רש"י ותוס', מאחר שנשותיהם אינן נמצאות עמם הם פטורים מסוכה; אך לגירסת השטמ"ק, מאחר שכעת הם אינם עובדים בפועל – דהיינו: הם אינם טרודים – הרי הם חייבים בסוכה.

27. לא ברור שיש לגרוס משפט זה על פי הנוסח של השטמ"ק. אם גורסים משפט זה, משמעות הדבר היא שגם על פי גירסה זו מקובל העיקרון של "תשבו כעין תדור". הדבר מתאים לשיטתם העקבית של התוס' וראשונים נוספים בגמרא בסוכה, שרבא מקבל עקרונית את הדרשה של "כעין תדור", ונחלק עם אב"י רק באשר להרחבתה ובהיותה גורם מעכב בקיום המצוה אם לא מתקיים התנאי של "תשבו כעין תדור". לא זו אף זו: הגמרא בערכין ג ע"ב–ד ע"א דנה בסדרת ברייתות שנושאים: "הכל חייבין ב... כהנים לויים וישראלים" – כך ביחס לסוכה, לציצית, לתפילין, לשופר, למגילה, להצטרפות לזימון ולערכין. בכל נושא מסבירה הגמרא מדוע ראתה הברייתא צורך לפרט את המחוייבים במצוה, והלא דבר פשוט הוא שכהנים לויים וישראלים חייבים בה. בכל הנושאים הללו ההווא"א לפטור היא סיבה שאינה שנויה במחלוקת כלשהי. רק לגבי חובת כהנים בסוכה, ההסבר תלוי בדעות אמוראים שונות: "סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב 'בסוכות תשבו', ואמר מר 'תשבו כעין תדורו'". לגירסת הדפוס בגמרא (לעיל הערה 4), "אמר מר" – הוא אב"י, ולגירסת השטמ"ק "אמר מר" יכול להיות גם רבא או אחרים הסוברים כמותו.

28. ראה בפירוש חק נתן לערכין שם; החיד"א, ברכי יוסף, אר"ח, סימן תרמ, ס"ק ט.

יתכן שעל פי גירסה זו יובן הצורך לפרט את המחוייבים במצוות סוכה: כהנים לויים וישראלים, גם לשיטת רבא. ההווא-אמינא לפטור כהנים מסוכה היא בשל הטרדה בעבודתם.

ד. אכילה ולינה בסוכה שבמקדש

לפי שתי הנוסחאות בגמרא יוצא, שכהנים פטורים מסוכה בזמן עבודתם: או משום שאינם יכולים להיות עם נשותיהם, או משום שהם טרודים בעבודה. אך כאשר הם אינם עובדים, הם חייבים בסוכה: לפי אבוי – שלא בשעת עבודה מחוץ למקדש, ולפי רבא – שלא בשעת עבודה אף בעת שהם נמצאים במקדש. מכאן עולה השאלה: באלו מצבים היו הכהנים שבמקדש אוכלים ולנים בסוכה במקדש?²⁹

את לחם הפנים היו אוכלים הכהנים (משנה מנחות ו, ב), והיה עליהם לאכול במקום קדוש (ספרא אמור יג, יח). בחג סוכות היו גם הכהנים שאינם שייכים למשמרת הנוכחית שותפים באכילת הקרבנות ולחם הפנים, כדברי המשנה בסוכה (ה, ז): "בשלושה פרקים בשנה היו כל משמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים". ביחס לקרבנות הנאכלים ע"י הכהנים (כגון: חטאת, אשם, שלמים) יתכן שאינם חייבים לאוכלם בסוכה, שכן אין אכילתם קבע; אך מצד שני ניתן לומר, שהואיל והם מצוים לאוכלם, יתכן שהמצוה הופכת את האכילה לקבע.³⁰

כהנים היו שומרים בשלוש מקומות במקדש, והלויים היו שומרים ב-כ"א מקומות במקדש (שם). התוס' לערכין ג ע"ב, ד"ה בני עבודה, מעירים שהגמרא בדונה על סיבת חובת הכהנים בסוכה, יכלה לדון אף על חובתם של הלויים השומרים במקדש בסוכה. היה מקום לומר שהשומרים פטורים מסוכה, כשם ששומרי העיר פטורים בשעת השמירה (סוכה כו ע"א). אך נראה שהסבר זה יתאים לדברי אבוי בלבד, שכן לפיו השומרים במקדש אינם יכולים לקיים "כעין תדור". לדעתו של רבא לסיבת פטורם של שומרים מסוכה: "פרצה קוראה לגנב" – זהו רק במקום ששומרים מפני גנבים, ואילו במקדש

29. בשאלה זו האריך הרב מרדכי פוגלמן, "הסוכה שבמקדש", שו"ת בית מרדכי, ירושלים, תשל"א, עמ' ריג-ריז.

30. כך כתב הרב יצחק שמעלקיס, שו"ת בית יצחק, אבהע"ז, חלק ב, סימן קכה, אותיות ב-ג. בדברי הוא דימה דין זה לאמור בשבת שגם אכילת ארעי נחשבת כקבע, דשבת ויום טוב קובעים גם אכילת ארעי, כדברי ר' אביגדור כהן צדק המובא בשבלי הלקט, סימן שמו. כדברי הבית יצחק כתב גם הרב מרדכי פוגלמן (לעיל הערה 2). ראה עוד בדברי הרב פנחס הלוי איש הורביץ (בעל ההפלאה), פנים יפות לפרשת שופטים (דברים טז, כא), הכותב: "שהכהנים היו אוכלים לחם הפנים ושיירי מנחות חוץ לסוכה". זאת בעקבות הבנתו את דברי הילקוט שמעוני לדברים, רמז תתקז, שאסור לבנות אף סוכת מצוה במקדש. לקמן בפרק ה נתייחס לעניין זה. הרמ"מ מלובביץ', "האם עשו סוכה בעזרה לאכילת קדשים", שערי מועדים, סוכות, עמ' פד-פה, כותב שגם אם באכילת קודשים קלים פטורים מסוכה, בכל זאת בנו סוכה, שמא ירצה להתעכב שם.

השמירה לא נועדה למנוע מגנבים להיכנס ולגנוב, אלא לשם כבוד, כדברי הספרי זוטא (יה, ד): " 'ושמרתם את משמרת הקדש' – גדולה למקדש שיש עליו שומרין; לא דומה פלטרין שאין עליו שומרין, לפלטרין שיש עליו שומרין". שמירת הכהנים והלויים איננה נחשבת לעבודת מקדש, ולכן לא ניתן לומר שבשעת עבודתם הם פטורים מסוכה. לפי רבא, המסקנה תהיה שהשומרים במקדש יהיו חייבים לאכול בשעת השמירה בסוכה, אם ירצו לאכול. אבל אם נאמר שההבחנה בגמרא בין שעת עבודה לשעה שאיננה שעת העבודה אינה קשורה בדווקא לפעילות המוגדרת הלכתית כעבודת מקדש,³¹ ואף אם פעילותם של השומרים אינה מוגדרת כעבודת מקדש במובן המצוות-הלכתי, כל זמן שמדובר בפעילות כלשהי – עבודה – שהיא חלק מתפקידי העובדים במקדש, הם יהיו פטורים מסוכה.³² לפי זה, לשיטת רבא יהיו הלויים פטורים משום שהם טרודים במלאכתן.

בדרך זו נסביר את פטורם של כהני המשמר, שהיו ישנים בבית המוקד (משנה תמיד א, א), ממצוות סוכה.³³ השינה בבית המוקד איננה עבודה,³⁴ וכהני אותו משמר ישנו דווקא שם כדי שיהיו זמינים לעבודה מיד בבוקר. לפי אב"י, הם פטורים מסוכה מאחר שהם אינם מקיימים "כעין תדורו", שכן נשותיהם לא נמצאות עמם; ולפי רבא, על אף שאין השינה בבית המוקד מוגדרת כעבודת מקדש במובן ההלכתי-מצוותי, נראה שהם עדיין נחשבים חלק ממערך השמירה של המקדש, תפקיד שמצריך אותם גם לישון מדי פעם, ולכן במשך כל שעות היממה הם נחשבים "טרודים בעבודתם", ובשל כך הם פטורים מלישון בסוכה.

31. האם מצוות שמירת המקדש היא עבודת מקדש? ראה: הרב יעקב אריאל, "שמירת המקדש", שו"ת באהלה של תורה, חלק ד, עמ' 187–197.

32. בתיאור שמחת בית השואבה שהתקיימה במקדש, נאמר בתוספתא סוכה ד, ה: "אמר ר' יהושע בן חנניה: כל ימי שמחת בית השואבה לא היינו רואין שינה. משכימין אנו לתמיד של שחר, משם לבית הכנסת, משם למוספין, משם לאכילה ושתיה, ומשם לבית המדרש, משם לתמיד של בין הערביים, משם לשמחת בית השואבה". תיאור זה מתייחס לקהל שהיה משתתף בשמחת בית השואבה. אמנם אין הכרח שאכילה זו היתה בתוך המקדש, וכן אין הכרח שאכלו פת או מיני דגן החייבים בסוכה.

33. הכהנים לא יכלו לישון בעזרה. ראה בתוס' בסוכה מג ע"ב בד"ה תשבו; חכמת שלמה, שר"ע אר"ח סימן תרלט סע"ף ב.

34. במשנה בתמיד א, א נאמר שהכהנים לא היו ישנים בבגדי כהונה. ובגמרא ביומא סח ע"ב נאמר: "תא שמע: לא היו ישנים בבגדי קודש. שינה הוא דלא, הא מיכל אכלי. דילמא שאני אכילה, דצורך עבודה היא". ומכאן שהשינה בבית המוקד לא נחשבת עבודה. ראה עוד: תוס' חולין קי ע"ב ד"ה טלית; הרב אברהם בורנשטיין, שו"ת אבני נזר חלק יר"ד סימן תמט, ח.

ה. בניית סוכה בהר הבית

בהנחה שהיו מקימים סוכה במקדש, האם מותר בכלל לבנות סוכה בהר הבית, במקדש? ואם כן – היכן? בתורה נאמר: "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוהיך אשר תעשה לך" (דברים טז, כא). בילקוט שמעוני, רמז תתקז, נאמר: "אפילו בית, אפילו סוכה". בפירוש זית רענן לילקוט שמעוני שם כתב: "אפילו בית אפילו סוכה – פירוש: בהר הבית". מדברי המדרש משמע שאין לבנות סוכה במקדש, בין סוכת רשות ובין סוכת מצוה.³⁵

אולם בנחמיה (ח, טו) מתוארת בניית סוכות בחצרות בית האלקים. מכאן למד הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק: "ומוכח דבהר הבית שרי".³⁶ אמנם יש מקומות בהר הבית שהיו מקורים בגג, וממילא לא ניתן היה לבנות שם סוכה.³⁷ כך כתב הרב יעקב עטלינגר, בחידושו לסוכה כה ע"ב: "דוודאי הכהנים גם ביום עבודתם היו יכולים לאכול בסוכה, דהא יכולים לעשות סוכות בהר הבית או בחיל או בעזרת נשים, דלא היו מקורים". הסבר זה מחזק את דברינו, שעיקר האיסור הוא כלשון הפסוק: בסמיכות ובאזור המזבח, אך בהר הבית עצמו – מותר.

הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, מסביר את היתר בניין הסוכה במקדש כשיטת הראב"ד, שבניין לשעה מותר.³⁸ הראב"ד אומר את הדברים הללו בעקבות דברי הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים ו, י:

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בחצרות; אף על פי שהוא בבניין ואינו עץ נטוע – הרחקה יתירה היא, שנאמר: "כל עץ". אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכותלים שהיו במקדש – של אבן היו, לא של עץ.

על כך השיג הראב"ד:

אלא כל האכסדראות וכו' של אבן היו לא של עץ. א"א, לשכת העץ – בית היתה, בימה של עץ שעושין למלך בשעת הקהל – לשעתה היתה. וכן גזוטרטא שהקיפו בעזרת נשים בשמחת בית השואבה – לשעתה היתה.³⁹

35. הרמ"מ מלובביץ' (לעיל הערה 26) כותב שמותר לבנות סוכה בעזרה, והילקוט שמעוני שאוסר סוכה – התכוון לסוכה סתם, שאינה של מצוה.

36. כך כתב האור שמח, הלכות עבודה זרה ו, י.

37. על כך שהיו מקומות בהר הבית שהיו מקורים, ראה: ירושלמי תענית ג, ט; רמב"ם הלכות בית הבחירה ה, א; פסקי תוס' לתענית פרק ג, אות נ; תוס' יום טוב למידות ב, א; בתפארת ישראל שם, בועז, אות א. ארבע הלשכות שבעזרת נשים לא היו מקורות. ראה: משנה מידות ב, ה, וכן משמע ברש"י פסחים יג ע"ב, ד"ה סטיו; וברש"י סוכה מב ע"ב, ד"ה על גב.

38. לעיל הערה 36.

מדברי הראב"ד ניתן ללמוד שהמושג: "לשעה" משתנה בהתאם ליעודו של מבנה העץ שנבנה במקדש. בימת המלך להקהל היתה עומדת במקדש יום אחד בלבד: ביום בו קיימו את ההקהל. לשיטת הראב"ד, אפילו אם היא תעמוד שם במשך כמה ימים – מעבר למה שנדרש, למשל כשהקהל חל בשבת, שאז הבימה עומדת במשך יומיים – עדיין אין זה נחשב למבנה קבע. הגוזזטרא לשמחת בית השואבה היתה עומדת שישה ימים, מאחר שהשמחה נהגה כל ימי חול המועד. מכאן ניתן ללמוד, שגם הסוכה במקדש נחשבה כדבר העומד לשעה, הואיל והיא עמדה שם במשך שבעת ימי החג בלבד.

אלא שהאור שמח טוען שלא הכל יתירו בניין סוכה מעץ בהר הבית. הוא מחבר שתי סוגיות במסכת סוכה, שם נחלקים חכמים ור' יהודה, כך שהשלכת המחלוקת היא לעניין בניית סוכה במקדש. ר' יהודה סובר שסוכה היא דירת קבע (סוכה ז ע"ב), וכן סובר שמסככים רק בארבעת המינים (ירושלמי פסחים ב, א; סוכה לו ע"ב-לו ע"א). את הפסוק בנחמיה (ה, טו): "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עב"ת לעשות סכ"ת ככתוב" מפרש ר' יהודה שארבעת המינים המוזכרים בו שימשו לסכך, ועלי הזית ועץ השמן – לדפנות. כיון שסוכה צריכה להיות דירת קבע לר' יהודה, הרי שהוצרכו לעשות את הדפנות בחצרות בית האלקים מעלים – עלי זית ועלי עץ שמן – ולא מהעץ עצמו, שכן בניין עץ של קבע אסור בחצרות האלקים. לפי חכמים, סוכה היא דירת ארעי, ולכן יכלו לעשות דפנות מעץ בחצרות האלקים. חכמים לשיטתם, שניתן לסכך בכל דבר, ולא רק בארבעת המינים, ומכאן שהם יפרשו את הפסוק, שעלי הזית ועץ השמן שימשו (לאו דווקא לדפנות, אלא) לסכך.⁴⁰

על דברי האור שמח נעיר, שקשה להניח שאת דפנות הסוכות בנו מעלים (לשיטת ר' יהודה). ואף אם אכן נבנו הסוכות מעלים – ברי שאין זה מבנה קבע, והרי ר' יהודה והתנאים הסוברים כמותו – המובאים בגמרא סוכה (ז ע"ב) – מצריכים שהסוכה תהיה מבנה קבע. נראה לשיטת ר' יהודה, שהיו משתמשים בעלי זית ועלי עץ שמן לדפנות – הכוונה אינה דווקא לעלים, אלא גם לענפים או לגזעים.

כמו כן, נראה שאין התאמה בין הקריטריון שקבע הראב"ד – שמבנה עץ זמני ולשעה מותר בעזרה – לבין מחלוקת ר' יהודה וחכמים אם סוכה דירת קבע או דירת ארעי. יש להבחין בין המושג "מבנה לשעה" לבין "דירת קבע או ארעי". גם אם הסוכה היא דירת קבע למשך שבעת ימי החג, היא זמנית ביחס למקדש, מאחר שלאחר שבעת

39. הראב"ד בפירושו לגמרא תמיד לא ע"א מסביר באופן דומה, שבניין לשעה מותר, וזאת אם יש לו גג, שאז הוא נחשב מבנה; אם אין לו גג – כמו הבימה או הגוזזטרא – מותר להעמידו במקדש אף בקביעות. בהלכות בית הבחירה א, ט הסביר הראב"ד באופן שונה את טעם ההיתר לבנות במקדש.

40. פרשנות פיוט, על בסיס שיטתו של ר' יהודה, ראה: ד"ר ישראל רוזנסון, "עשות סוכה בהר הבית", שנה בשנה תשנ"ז, עמ' 503–508.

ימי החג מפרקים אותה, כפי שפירקו לאחר החג את הגזוטרא של שמחת בית השואבה. דירת קבע היא הגדרה הלכתית, לפי הדעות השונות של התנאים, באשר למבנה הסוכה בימות החג, ובאשר לתחושת היושב בה. אין מדובר על הוראות הנדסיות: כיצד יש לבנות מבנה קבוע ויציב לעד, מאחר שממילא מדובר על מבנה שהוא זמני: רק לשבעה ימים בלבד. גם חכמים, החולקים על ר' יהודה וסוברים שהסוכה עצמה היא מבנה ארעי, קובעים שהמדור בסוכה צריך להיות קבוע: ישן, אוכל, לומד, מטייל בסוכה, מביא לשם כלים נאים ועוד. נראה יותר, איפוא, שמחלוקת ר' יהודה וחכמים בסוגי הסכך הראוי איננה קשורה לאפשרות לבנות מבנה זמני וארעי בסוכה.⁴¹

41. הריא"ה הרצוג, שר"ת היכל יצחק, אר"ח, סימן י, מתרץ שלא הוזכר בפסוק ממה היו הדפנות, וייתכן שהיו מאבנים, ובניין אבן מותר. כך כתב גם הרב אליעזר ולדנברג, שר"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן לא. הוא ציין שלכך רומז שר"ת התעוררות לתשובה, חלק א, סימן יד. עיין עוד הרב יצחק שמלקיס, שר"ת בית יצחק, אר"ח, סימן ה, אות יח, ובאהע"ז, חלק ב, סימן קכה. עוד כותב הרב הרצוג, שמבנה עץ שאיננו קבוע באדמה מותר, והסוכה איננה קבועה באדמה. הסברים נוספים: הרב יוסף שאול נתנזון, שר"ת שואל ומשיב, מהדורה רביעא, א, סימן כט; הרב צבי הלוי איש הורוויץ, שר"ת זכרון צבי, עמ' רסז-רעא; הרב מרדכי אילן, תורת הקודש, חלק ב, סימן כב; הנ"ל, "בדין סוכה במקדש ובירושלים", אורייתא, 12 (תשמ"ט), עמ' לב-לה.